

Прегледни рад

Звездан М. АРСИЋ*

Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, Косовска Митровица

Татјана С. РАДОЈЕВИЋ**

Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, Косовска Митровица

СХВАТАЊА СРПСКИХ ХЕРБАРТОВАЦА О ЦИЉУ И ЗАДАЦИМА ВАСПИТАЊА***

Апстракт: Прве расправе и чланци о педагогији као науци у Србији, јављају се у другој половини XIX века. У то време међу водећим европским и светским педагозима не постоји јединствено мишљење о основним питањима и проблемима педагошке науке. Српски педагози који су живели и радили у периоду када се педагогија конституисала као наука на овим просторима, били су присталице различитих педагошких праваца. У складу с тим, међу њима су постојале разлике у схватању и тумачењу најважнијих педагошких питања међу која спада и питање одређивања циља и задатака васпитања. Значајан допринос конституисању педагошке науке код нас, а самим тим и развоју схватања о циљу и задацима васпитања, дали су и педагози који су припадали Хербартовој педагошкој школи. Из тог разлога, главна пажња у раду је усмерена на дескриптивно-историјско проучавање и анализу а о циљу и задацима васпитања најпознатијих српских хербартоваца – Војислава Бакића, Љубомира Протића и Стевана Окановића

Кључне речи: педагогија, васпитање, циљ васпитања, задаци васпитања, српски педагози.

УВОД

Васпитање је друштвено-историјски заснован и условљен процес, што је за последицу имало то да су се током историјског развоја друштва, васпитању постављали различити циљеви и задаци. У свакој историјској епохи циљ и задаци васпитања усклађивали су се са потребама времена, према

* Ванредни професор, zvezdanars@gmail.com

** Доцент, tatjana.radojevic@yahoo.com

*** Чланак представља резултат рада у оквиру пројеката „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција“ (III 47023), који финансира Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

актуелним друштвеним идеалима и стремљењима, што упућује на закључак да они, не могу бити једном заувек дати. То је сасвим разумљиво, ако се има у виду да их увек дефинише и подржава најутицајнија друштвена елита која настоји да преко циља и задатака на васпитања контролише, не само васпитно-образовни систем, већ и основне правце развоја друштва током различитих периода његовог развоја. Циљ и задаци васпитања, дакле, представљају својеврстан одраз вредносних опредељења одређене друштвене заједнице, а циљ доброг васпитања је да прерасте у самоваспитање и да доприноси формирању добрих људи током читавог живота, а не само за време формалног образовања, и срећне заједнице у којој живе. (Рајчевић 2017: 203)

Хербартијанство или хербартизам представља педагошки покрет Ј. Ф. Хербарта (*Johann Friedrich Herbart*, 1776–1841) и његових следбеника, креатора научне педагогије, који се озбиљно супростављао пропагаторима радне и активне школе, тј. реформских праваца у педагогији. Најистакнутији представници хербартизма у Србији, били су Војислав Бакић, Љубомир Протић и Стеван Окановић.

ВОЈИСЛАВ БАКИЋ

Војислав Бакић, утемељивач педагошке науке код Срба рођен је 22. 08. 1847. године у селу Перна на Кордуну, општина Вргинмост (Хрватска). У Перни је 1859. године као одличан ђак завршио основну школу у којој је, након што га је учитељ изабрао за свог помоћника остао још неколико година. Жељан знања и даљег школовања Војислав Бакић одлази у Рековац (јужно предграђе Карловца) и ту у периоду од 1862–1866. године завршава тзв. реалку (шесторазредну реалну школу), а 1868. године уписује учитељску школу у Сомбору коју завршава за годину дана. Након завршетка учитељске школе, добија радно место учитеља у Новом Саду. Године 1870. године Српском сабору подноси молбу за додељивање једне од четири стипендије за студије у Немачкој коју, с обзиром на добре квалификације, али и препоруку Ђорђа Натошевића, добија и одлази на студије педагогије, најпре у Лајпциг код једног од познатијих хербартоваца Т. Цилера, а касније у Хајделберг, код К. Ф. Стоја који је, такође, био један од Хербатових следбеника. На Универзитету у Лајпцигу је 28. 09. 1874. године одбранио докторску дисертацију на тему „Русовјева педагогика са гледишта филозофске педагогике“¹. Педагошка схватања Војислава Бакића оцењују се као умерено хербартовска, јер био отворен и за другачија педагошка, психолошка, антрополошка, социолошка, филозофска и етичка схватања од оних на којима се

1 Докторска дисертација Војислава Бакића објављена је најпре на немачком језику 1874. године, а на српском језику објављена је 1896. године. (Илић – Михајловић 2016)

заснивало изворно хербартијанство. По завршетку студија, није могао да добије службу у аустро-угарској и на позив Милана Ђ. Милићевића долази у Србију², где остаје до краја живота 1929. године.

Радећи као универзитетски професор, Војислав Бакић се активно бавио проблемима педагошке науке и наставе. Дубоко прожет националним осећањем и искреном жељом да помогне свом народу, Бакић је стално носио у себи неодољиву жељу да изгради такву педагошку концепцију која ће по свом домету бити на нивоу европске педагогије, а по својој намени и карактеру у функцији потреба и специфичности развита Србије и српског народа. (Парлић Божовић 2011: 53) Његови педагошки погледи и схватања носе обележја Хербартове филозофске школе којој је припадао, због чега су му упућиване бројне замерке којих је и сам био свестан. Од великог значаја за рад Војислава Бакића било је то што је још за време студија, захваљујући подршци К. Ф. Стоја, научио да изрази критику и заузме свој, аутентични став. Бакић сматра, да је главни проблем педагошке науке терминолошко одређење и педагогију дефинише као науку о вештини васпитања (Бакић 1897: 2). Као Хербартов следебеник разликовао је две педагогике: општу (теоријску или филозофску) и посебну (специјалну, практичну или примењиву). Прва општа педагогика бави се фундаменталним питањима педагогике и њу чине педагошка телеологија и педагошка методологија, а садржајем друге, тј. посебне педагогике обухваћено је породично васпитање, школско образовање, стручно усавршавање и самообразовање.

Увиђајући потребу и значај васпитања за појединца и друштво, Бакић се у својим радовима³ посебно бавио дефинисањем појма, циља, моћи и граница васпитања. Према њему, васпитање је „правилно развијање и усавршавање органских сила и духовних способности у млада ђовека и млада нараштаја (Бакић 1897: 5). Овакво појмовно одређивање васпитања упућује на закључак да је васпитање сложен процес који започиње у најранијем периоду развоја индивидуе, подржан од стране одраслих особа са циљем да се развију њени наследни потенцијали и способности. Своја схватања о циљу васпитања Бакић заснива на човековој природи и истиче да „цели васпитања

2 Своју практичну просветну службу В. Бакић започиње у Крагујевцу 1875. године најпре као професор а затим и као директор Учитељске школе која је међувремену премештена у Београд, а 1892. године, а 1893. године је изабран за професора педагогике на Великој школи у Београду у којој остаје све до пензионисања 1905. године. (Парлић Божовић 2011: 53)

3 Написао је десетину посебних дела, монографија и уџбеника из педагогије и преко 180 мањих студија и чланака. (Поткоњак – Ђорђевић – Трнавац 2014: 164) Као најпознатија његова дела најчешће се издавају следећа: *Наука о васпитању* (1878), *Поучке о васпитању деце у родитељској кући* (1880), *О васпитном прилагођавању* (1893), *Општа педагогика* (1897), *Посебна педагогика* (1901), *Педагошко искуство* (1909), *Српско родољубље и отацтвољубље* (1910), *Самоуправа при школском васпитању* (1911), *Морални живот у рату и миру* (1920).

и образовања морају бити научно и на природи човечијој засноване“. Те „цели“ представљају у ствари „идеје или идеале за индивидуални и социјални развитак човечији, од којих зависи развитак културе и цивилизације. Према томе, „задаци васпитања морају бити у сагласности са задацима човечјег живота, личнога и друштвеног“. (Бакић, 1897: 29) Пошто о овом проблему постоје различита схватања, постојаће различита схватања и о „целима васпитања и образовања“ која су, према Бакићу, једнострана и не треба их усвајати. Као хербартовац, макар и умереније варијанте овог педагошког правца, Бакић стоји на становишту да другу основу за одређивање циља васпитања чини етика, а пр избору средстава за остваривање тог циља треба се ослонити на психологију. Он, зато, као и сви хербартовци посебну пажњу посвећује моралном васпитању, односно васпитању моралног карактера, али ће се по нечему и разликовати од њих, јер он „циљ васпитања не изводи из етике као такве, већ и ту тражи основу у човековој природи“. (Поткоњак – Ђорђевић – Трнавац 2014: 166)

С обзиром на то да Бакић сматра да циљ васпитања мора бити „на природи човековој заснован“ и да је на човековој природи заснован и морал, а тиме и друга етичка основа из које Бакић изводи циљ васпитања, произилази да „задаци васпитања морају бити у сагласности са задацима човечијег живота и личног и друштвеног“. Оваквим приступом, Бакић је промовисао идеју о потреби успостављања целовитог система циљева и задатака васпитања. Постоји више васпитних задатака, а самим тим и више критеријума за њихову класификацију, међу којима Бакић посебно издваја важност, тешкоћу достизања циљева и природни след. По важности, на првом месту је морално и интелектуално, на другом месту је естетичко и техничко, а треће је физичко васпитање. „Морално васпитање даје човеку највише вредности, и за то оно заузима и најважније место. Људи се цене најпре по моралној карактерности, а тек после тога по знању и умењу, по снази и способности“. (Бакић 1897: 36) По „тешкоћи достиженија циљева“ они се могу ређати овако: физичко васпитање, физички рад, естетичко, интелектуално и морално васпитање. По „природном следовању“, односно по „генетичком току васпитања“ циљеви и задаци могу се поређати овако: физичко васпитање (од прве до треће године живота), естетичко васпитање „нарочито чулни развитак (од четврте до седме године), „за тим преовлађује интелектуално васпитање (од осме до четрнаесте године), „техничко или стручно васпитање (од петнаесте до осамнаесте године), најпосле преовлађује морално васпитање (од деветнаесте до двадесет и прве или двадесет и пете године). У вези са овом својеврсном периодизацијом, за коју сматра да је најтеже учинити, Бакић (1897: 37), додаје да „не може тачно одредити када једна врста васпитања престаје, а када друга почиње, јер све силе физичке и психичке развијају се, више или мање упоредо, или наизменице, с већом или мањом снагом.

С тога је овде обележено само то која страна развитка претеже у којим годинама младости“. Оваквим приступом у разматрању циља и задатака васпитања и настојањем да пронађе ширу и реалнију основу за њихово заснивање, Бакић се, на изванредан начин знатно удаљава од хербартоваца и својих ранијих схватања када је изричито био против тога да се физичко васпитање засебно третира, када циљ васпитања није изводио из природе човека или када није настојао да превазиђе једностраности у разматрању ових проблема. Међутим, и поред извесног дистанцирања од изворног хербартијанства, Бакић је по једном питању, ипак остао веран овом правцу. Наиме, и поред свих нових елемената које је усвојио и увео у разматрање фундаменталних педагошких питања и проблема, он је до краја остао при ставу да је морално васпитање и најважније и најтеже, да је крајњи циљ васпитања развијање моралног карактера у чијој основи лежи морална воља и да се све остале компоненте циља васпитања морају томе потчинити, пре свега интелектуално васпитање.

ЉУБОМИР ПРОТИЋ

Љубомир Протић припада групи „млађих“ хербартоваца у Србији. Рођен је 1866. године у селу Буковица код Љубовије. Основну школу завршио је у родном месту, ниже разреде гимназије у Ваљеву, а након тога у Београду уписује четвороразредну учитељску школу коју завршава 1885. године. Педагогију му је у учитељској школи предавао Војислав Бакић, што је утицало да он прихвати Хербартове педагошке идеје и определи се за студије педагогије. Педагогију је од 1885–1889 године студирао у Лајпцигу и Јени, код хербартовца В. Рајна. Након завршетка студија, враћа се у Србију и где започиње своју професионалну активност⁴ и у којој остаје до краја живота 1928. године. Поред уџбеника Педагогика који је написао 1898. године, написао је неколико радова у којима се бави општим питањима педагогије, реформи наставе српског језика и немачким језиком у средњим школама⁵

Преко својих уџбеника Педагогика и Научна педагогика, Љ. Протић је одлучно је бранио Хербартову педагогију као једину „научну“ педагогију и тако вршио утицај на одржавање хербартијанства у Србији. Према њему

4 Радио је као професор у гимназији у Свилајнцу, Јагодини и Крагујевцу и као професору Учитељској школи у Нишу. Био је надзорник среза крагујевачког, радио у Министарству просвете и на крају, у периоду од 1906–1925. године био је професор и управитељ Женске учитељске школе у Београду. (Поткоњак – Ђорђевић – Трнавац 2014: 176)

5 Уџбеник Педагогика Љубомира Протића је доживео више издања и „поправки“ и дуго је био у употреби у учитељским школама у Србији. Поред тога написао је и дела Научна педагогика, Гимназија Милоша Великог, О реформи наставе српског језика у нижим гимназијама као и Немачки језик у средњим школама.

педагогију чине три дела и то: општа педагогика, практична педагогика и историјска педагогика. Прво питање које поставља у својој Општој педагогији односи се на задатак васпитања. Тумачећи педагогику као науку, Протић полази од предмета њеног изучавања и поставља питање: шта је задатак васпитања, шта смета његовом извођењу и шта га олакшава (Парлић Божовић 2010: 33). Тај „задатак се често различито одређује“, на „првом месту“ из „угла личне користи“ при чему се посебно цени „стручна спрема“ јер од „стручне спреме се тражи да донесе и матреријалне користи“. (Поткоњак – Ђорђевић – Трнавац 2014: 177) Васпитање се може дефинисати као намерно утицање, по неком плану на развиће дечијег духа, не би ли се постигао изванредан циљ, који је претходно већ постављен и утврђен с обзором на највиши задатак сваког човека. Тај задатак сваког човека утврђује етика, која као највиши и крајњи задатак сваког човека поставља морални живот. Но, без моралног карактера не може бити ни моралног живота, па из тога произилази да је највиши и крајњи задатак васпитања стварање и образовање моралног карактера, што је управо образовање моралне воље.

Анализирајући различите текстове Љ. Протић закључује „да се у појединим књижевним делима могу наћи пет васпитних задатака који су подједнако важни, а то су: физичко развијање и васпитање, интелектуално (умно васпитање), естетичко васпитање, морално васпитање и религиозно васпитање. Међутим, то није потпуно прихватљиво одређење задатака васпитања, јер етика говори само о једном највишем задатку сваког човека, па према томе може се говорити о само једном највишем задатку васпитања, као што и ми велимо...“ закључује Љ. Протић (2008: 63). Међутим да би се карактери могли створити и образовати потребно је физичко развијање и здравље и интелектуално и умно развијање. „Дивљи и необразовани народи“ који нису „далеко умно одмакли“ „не могу се ни у моралу уздићи“. „Свестрано умно развијање може бити само на основу физичког развијања и здравља. Исто тако и религија потпомаже морално образовање карактера. А не мање за образовање карактера потребно је да се у ученика развије и негује осећање за оно што је лепо (естетично васпитање). (Протић 2008: 63–64) Настојећи да што ближе и прецизније објасни овај свој став, Протић каже да се он разликује од других јер он одређује један највиши, крајњи задатак, а други одређују пет уз наглашавање да су сви подједнако важни и главни. Нема више задатака васпитања који би „подједнако били важни“ и не могу се „нижи задаци“ учинити „једнаким са највишим“ и ако се не схвати да су „нижи задаци“ „само помоћни оним највишим“ постоји опасност да се у васпитању западне у једностраност. Оно што је посебно карактеристично за Љубомира Протић и што се може запазити када је у питању проблем одређивања циља и задатака васпитања је то, што он, веома ретко користи термин циљ васпитања. Након детаљног излагања проблема који се односе

на задатке васпитања, он говори о наставним средствима путем којих се наведени задаци могу остварити. Научна педагогика, при чему он подразумева хербартовску, признаје „три главна средства“ од којих свако има своја посебна средства, помоћу којих истакнути задатак може реализовати. Ти васпитни чиниоци су дисциплина, настава и образовање моралног карактера, односно васпитање у ужем смислу.

СТЕВАН ОКАНОВИЋ

Стеван Окановић типични представник и ватрени заговорник Хербартових педагошких схватања рођен је 1871. године у Параћину, где је 1882. године завршио четвороразредну („народну“) основну школу, непосредно пре него што је она прерасла у шесторазредну. Нижу гимназију почео је у Параћину, а завршио у Другој београдској. Потом (1886) уписује Учитељску школу у Београду и за време четворогодишњег школовања добија државну стипендију („благодејаније“). Професор му је наш најпознатији хербартовац др Војислав Бакић, који је и најзаслужнији за Окановићево успостављање темељних веза с Хербартовим педагошким и другим идејама, што је значајно утицало на то да цео свој живот посвети просветном раду и педагошкој науци. Већ крајем 1889. постављен је за заступника учитеља 3. и 4. разреда основне школе у Липама (Смедеревски округ). 1890. године као један од тројице кандидата (од укупно 137), положио је са одличном оценом учитељски испит зрелости и тако стекао привилегију да буде постављен за сталног учитеља. (Дунђерски 2014: 273) Умро је 1917. године.

Стеван Окановић је поред Војислава Бакића и Љубомира Потиха један од најпознатијих у „најупорнијих“ представника хербартовске педагогије у Србији. Међутим, дубља анализа његових педагошких погледа и радова које је објавио⁶ показује да је он био спреман да свој педагошки систем допуни и неким новим идејама које нису биле у складу са класичним, односно изворним хербартијанством. Тако, на пример, у Окановићевом разрађивању

6 Школске библиотеке, Положај научне педагогике према ручном раду, Педагошка питања једној матери о васпитавању сина, Морална аутономија и васпитање, О мару или интересу у васпитању, Осећање и воља (једна страница из педагогијске психологије), Истина о научној педагогији (одговор Г. Сретену Адићу), Почетна настава читања и писања, Народна историја у васпитној школи, Педагогика на нашем Универзитету, Буквар за самоуке (награђен као изузетан са ондашњих 500 динара у злату), На жалост његова дисертација под називом *Die serbische Volksepik im Dienste der Erziehung. Ein Beitrag zum Ausbau des Lehrplanes der serbischen Volksschule vom Standpunkte der wissenschaftlichen Pädagogik*, посвећена великом хербартовцу др Војиславу Бакићу никада није преведена на српски језик, а његово потенцијално капитално дело *Општиња педагогика* услед неповољних околности (Балкански и Први светски рат) и његовој смрти, нажалост, остаје у рукопису и неповратно изгубљено.

проблема који се односи на васпитне казне и награде осећа се значајан утицај идеја Ж. Ж. Русоа који сматра да оне треба да буду директна последица активности и учења васпитаника. Поред тога, кроз залагање за поштовање детиње природе (индивидуалних и узрасних карактеристика), принципа активности у настави (да дете најпре упозна своју околину, да земљопис изучава у природи), као и кроз истицање непроцењиве вредности домаћег (породичног васпитања), посебно мајке као стожера куће и најпожељније развијају моралне личности детета, назире се утицај педагошких идеја Ј. Х. Песталоција.

Стеван Окановић прихвата Хербартов став да циљ васпитања одређује етика и да се средства за његово остваривање налазе у психологији, а с обзиром на то да је се суштина човековог живота налази у врлини, она сходно томе „мора“ постати циљ васпитања. Када је у питању дефинисање педагогије као науке, Окановић је дефинише веома кратко и прецизно-као науку о васпитавању. Оваквом дефиницијом педагогије као науке, он заправо обухвата све, јер опште је познато да је васпитање најшири педагошки појам, који поред свог ужег значења, обухвата и образовање и наставу као и све друге из њих изведене педагошке појмове. У пропагирању уверења да је „педагогија пре свега, наука“ и то, „у исто време и емпиријска и нормативна“, па из тог разлога „мора имати јасно дефинисане представе о циљу васпитања“, осећа се снажан утицај његовог учитеља Војислава Бакића. Емпиријска педагогија до општих закона долази индуктивним путем, из самих чињеница друштвеног живота, а из тако конципиране емпиријске педагогије (засноване на одлучујућем утицају друштвене средине и васпитања појединца) израста нормативна педагогија која, опет има темеље у облику чврстог система норми и правила добијених претежно дедуктивним путем. (Према: Дунђерски 2014: 276–277)

Иако је у проучавању најважнијих педагошких проблема био отворен и за другачије идеје и схватања које су се разликовале од правца коме је изворно припадао С. Окановић, није био благонаклон према свим педагошким правцима, па их је на основу својих убеђења делио на „гlediшта научне педагогије“ и „гlediшта ненаучне педагогије“. С тим у вези он, наравно, заступа став да је његова (хербартовска) педагогија једина научна, док су сви остали правци ненаучни. Међутим, пошто су углавном старији од хербартизма, ти правци имају историјску вредност, без обзира што се заснивају на погрешним теоријским поставкама. У контексту схватања С. Окановића о различитим педагошким правцима и идејама који су се јављали током историјског развоја педагогије као науке, са данашњег аспекта се посебно истиче значај историјске методе у проучавању основних педагошких проблема јер „она омогућава да се проучава и упознаје педагошка стварност од њеног настанка до данас“. (Базић 2011: 289)

Одлике којима се карактерише тзв. „научна педагогија“ према С. Окановићу су следеће:

- јединство циља у снажној, свестраној и високоморалној вољи кроз морални карактер и с њим повезано јединство духа,
- циљ васпитања није нигде другде до ли у самом васпитанику, тј. у његовом духовном образовању,
- психологија је (као наука о непосредном унутрашњем опажању) педагогији позајмљени извор критеријума за формулацију педагошких закона и
- научне педагогије нема без строге систематичности у откривању узрочно-последичних веза, уместо непоузданих практичних правила којима недостају систематичност, психолошка протумаченост, доследност а понекад и најобичнија логичност.

Овако засновану педагошку концепцију С. Окановић је сматрао једино исправном и једино научном и настојао је да у Србији развија схватање о њеној оправданости, истовремено се борећи против, како је он сматрао, погрешне примене Хербарт-Цилерових формалних ступњева у настави. Оно што је посебно битно и што треба истаћи, односи се на чињеницу да је Стеван Окановић као управитељ Женске учитељске школе допринео да се почне развијати свест о неопходности школовања женске деце. Из тог разлога, он, насупротив свом учитељу В. Бакићу, заступа став о потреби еманципације жена и труди се да учини све што је у његовој моћи да допринесе образовању жена и њиховом што успешнијем оспособљавању за учитељски и васпитачки позив. Јер „вековима је жена, осим у ретким изузетцима, била само мајка жена и домаћица, али је тадашња Србија постајала свеснија чињенице да су дошла времена да она предузме и неке друге дужности, и да својом снагом, умом и духом користи и своје народу, али и друштву у целини“. (Видосављевић – Круљ Драшковић 2014: 339–340)

ЗАКЉУЧАК

У педагошким идејама и делатности српских педагога током различитих периода друштвеног развоја уочавају се разлике и супротности у схватању педагогије, васпитања, компоненти васпитања, али и разлика које сједињују компоненте или стране развоја личности. Међутим и поред евидентних разлика међу педагозима који су припадали чак и истим педагошким правцима и покретима, одреднице основних идеја на које указују наши педагошки ствараоци о васпитању представљају важне карактеристике концепција васпитања. Те концепције често су имале пренаглашену друштвену димензију циља и задатака васпитања (друштвена заједница, карактер људског рада, друштвена традиција, развијеност педагошке науке), у односу на персоналистичку

димензију циља и задатака васпитања (потребе, интереси, жеље, амбиције самих васпитаника). Погледи и идеје наших педагога о основним проблемима васпитања које су настале под утицајем водећих европских педагога, филозофских праваца и педагошких покрета, представљају изворе како за настајање савремених концепција васпитања, тако и српске научне мисли.

Војислав Бакић, Љубомир Протић и Стеван Окановић, цео свој живот су посветили унапређивању васпитно-образовног система у Србији у то време и утемељивању педагогије као науке у нашем тада, још увек, недовољно развијеном друштву и науци. Своје педагошке погледе, идеје и схватања која се односе на педагошка питања изнели су у бројним делима и радовима, што је свакако утицало на то да ови угледни српски педагози и данас живе и да њихов утицај и даље траје.

Сва тројица су били припадници Хербартове педагошке школе и у пропагирању својих идеја и ставова заговарају научну педагогију супростављајући се тако пропагаторима радне и активне школе. Поред тога, заједничко им је и то што су формирање моралне воље и карактера истицали као циљ васпитања, а морално васпитање сматрали најважнијим задатком.

Карактер српске педагогике почетком крајем XIX и почетком XX века, утемељавао др Војислав Бакић. Био је први директор Учитељске школе, први универзитетски професор педагогике у Србији, више пута члан Просветног савета и његов председник, објавио преко 180 радова, окупио бројне поштоваоце хербартовске науке (такође немачке ђаке) и на тај начин судбоносно утицао на развој српске педагогике XX века. Појам васпитања Војислав Бакић везује за духовни однос искусног и неискусног и утицај првог на развој и стварање потребних вештина, знања и расположења за васпитаников будући рад и занимање. Предмет васпитања по Бакићу је сам васпитаник, што значи да циљ васпитања лежи у њему самоме, јер млад човек се на првом месту васпитава за самога себе. При одређивању циља васпитања не треба полазити само од природе, већ треба узети у обзир и друштво, чији је утицај битнији и из чега произилати, као најважнији циљ, поштење, тј. морално васпитање. Изведени из циља васпитања задаци васпитања су усмерени на лепо и корисно, добро и истинито, што одговара врстама васпитања које Војислав Бакић препознаје-морално, интелектуално, естетско и техничко васпитање.

За укупно 25 година разноликог просветно-управно педагошког и наставничког рада Љубомира Протића, чија је „Општа педагогика“ доживела четири издања и била вишедеценијски уџбеник у учитељским школама, створен је читав систем моралног васпитања овог типичног српског педагога који не скрива свој национални понос али респектује грађанска гледишта која су струјала са Запада. Његова дела у другој половини XX века скоро да и нису помињана, због великосрпског национализма кога Протић није скривао.

Моралном уздизању подређује целокупно васпитање тј. „васпитање у ужем смислу“, а врло одређено се залаже за ученичку самосталност и слободу, и за хумане, равноправне односе ученика и наставника, чега се остали хербартовци и нису имплицитно држали. И у најоштријим погледима на морално васпитање незнатно се разликује од осталих хербартоваца пре свега, због наглашавања потребе да се морално-религиозним садржајима да нови смисао, али и због императивног захтева за многостраним интересима које треба будити код ученика у наставном процесу.

Полетни аналитичар и полемичар др Стеван Окановић (1871–1917), који није дочекао ни крај друге деценије XX века не доживевши новија психолошка открића, заснива моралност углавном на етичко-педагошкој основи, постављајући у средиште моралних вредности: осећања, морално мишљење и моралну вољу. Као и сви умерени хербартовци „педагогију представља“ користи у тумачењу генезе човекове моралности и наглашава да етички развој тече кроз три етапе у процесу формирања моралних појмова и то етичко-религијских појмова, појмова моралне целисходности и највиших моралних појмова моралних норми по којима се треба владати. Највише моралне идеје-право, правда и доброта, постају критеријуми моралног рада, јер пред њима увек проверавамо судове с моралном позадином. Окановић сматра да је важно је знати те појмове, хтети да их примењујемо и поступати у складу са њима као моралним максимама. Снага мотивације при моралном поступању зависи од моралног осећања. Понављањем се учвршћују морална начела (и сви други облици највиших моралних појмова) чиме се омогућује њихова доминација на целом моралном свешћу човековом, односно они постају срж човекове моралне личности, тј. постају врлина коју Окановић одређује као главни циљ васпитања.

ЛИТЕРАТУРА

- Базић 2011: М. Базић. „Методолошки проблеми истраживања у области историје педагогије“. *Башићина..* Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу. (31). 275–296.
- Бакић 1897: В. Бакић, *Ойшћиа љедајоћика*. Београд: Државна штампарија.
- Видосављевић – Круљ Драшковић 2014: С. Видосављевић – Ј. К. Драшковић. „Хуманитарна и образовна улога женске подружине и њене занатске школе у Приштини од 1919–1944. године“. *Башићина*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу. (36). 339–350.
- Дунђерски 2014: С. Дунђерски. „Хербартијанство др Стевана М. Окановића (1871–1917)“. *Педагошка стварност*. (2) 272–284.
- Илић – Михајловић 2014: М. Илић – Т. Михајловић. *Историја националне педагогије*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Парлић Божовић 2010: Ј. Парлић Божовић, *Образовање и васпитање у делима српских педагога између два светска рата*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.

- Парлић Божовић 2011: Ј. Парлић Божовић, *Историја педагошких идеја у Србији*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Поткоњак – Ђорђевић – Трнавац 2014: Н. Поткоњак – Ј. Ђорђевић – Н. Трнавац, *Српски педагози о циљу и задацима васпитања*. Београд: Српска академија образовања.
- Протић 2008: Љ. Протић „Педагошка питања“. *Зборник радова*. Београд: Завод за унапређивање васпитања и образовања.
- Рајчевић: 2017: П. Рајчевић, Дидактичност и васпитно-трансферична вредност садржаја Законоправила Светог Саве, *Башићина*.. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу. (42). 199–213

Zvezdan M. ARSIĆ

Tatjana S. RADOJEVIĆ

PERCEPTIONS OF SERBIAN HERBERTIANS ON THE OBJECTIVE
AND TASKS OF EDUCATION

SUMMARY

The first discussions and articles on pedagogy as a science in Serbia appeared in the second half of the XIX century. At that time, there was no consensus among the leading European and world educators on the basic issues and problems of pedagogical science. Serbian pedagogues who lived and worked in the period when pedagogy was constituted as a science in this region, were supporters of different pedagogical directions. Accordingly, there were differences between them in understanding and interpreting the most important pedagogical issues, which included the issue of determining the purpose and tasks of education. A significant contribution to the constitution of pedagogical science in our country, and therefore to the development of understanding of the purpose and tasks of education, were made by pedagogues who belonged to Herbart's pedagogical school. For this reason, the main attention in the paper is focused on descriptive-historical study and analysis and on the purpose and tasks of educating the most famous Serbian Herbartians – Vojislav Bakić, Ljubomir Protić and Stevan Okanović.

Key words: Pedagogy, upbringing, goal of upbringing, tasks of upbringing, Serbian pedagogues.